

TÜRKİYE'DE MERKEZ BANKACILIĞI

Türkiye'de Merkez Bankacılığının Doğuşu :

Ülkemizde cumhuriyet öncesi dönemde merkez bankacılığı fonksiyonlarını yerine getiren ilk banka, yabancı sermaye ile kurulmuş olan "Osmanlı Bankası"dır. Bankaya Osmanlı İmparatorluğu döneminde banknot çıkarma ve devletin hazine işlerini yürütme görevleri verilmiştir.

"Osmanlı Bankası" Kırım Savaşı'ndan sonra bir grup İngiliz sermayedarı tarafından, 1856 yılında "Bank-ı Osmani" adıyla kurulmuştur. Yönetim merkezi Londra olan bankanın, iş merkezi İstanbul olarak belirlenmiştir.

Fransız sermayedarlarının da katılımıyla **1863 yılında yeni bir düzenlemeye gidilerek bankanın adı "Bank-ı Osmanı-i Şahane" olarak değiştirilmiş ve merkezi İstanbul olmuştur. Bankaya yine aynı tarihte (1863) Osmanlı İmparatorluğu için banknot çıkarmak ve devletin hazine işlerini yürütmek imtiyazı verilmiştir.** Bu dönemde Osmanlı Bankası dışında, başka hiçbir kurum ve otorite banknot çıkarma yetkisine sahip değildir. Banka imtiyaz sözleşmesi gereğince çıkardığı banknotlara karşılık, 1/3 oranında altın bulundurmak ve ibrazı halinde karşılığını altın olarak ödemek durumundaydı. Osmanlı Bankasına verilen banknot çıkarma ayrıcalığı, ilk sözleşmede 30 yıl olarak belirlenmiş olmasına karşılık, bu süre daha sonra uzatılmıştır.

Osmanlı Bankasının gerçek bir merkez bankası niteliğine sahip olup olmadığı konusu tartışmalıdır. Banka, bir merkez bankasından beklenen, ekonominin likiditesini ve kredi hacmini ayarlama ve denetleme işlevlerini yerine getirmemiştir. Banka, klasik anlamda bir merkez bankası görevi yapmaktan sürekli kaçınmıştır. Para politikası araçlarını kullanmamış, bu yetkilere sahip olamamıştır.

Banka, bir devlet bankasından beklenen reeskont ve karşılıklar yoluyla kredi sağlama mekanizmasına hiçbir zaman sahip olmamıştır. Bu bankanın banknot çıkarma imtiyazına sahip olması, ülkemizde modern kredi yapısının kurulması için yeterli olmamış, daha çok Osmanlı Hükümeti'nin dış ülkelere ödünç para almasını kolaylaştıran bir kurum olarak iş görmüştür.

Osmanlı Bankası esas itibarıyla bir ticaret bankası olarak faaliyet göstermiş, devletın hazinedarlığı ve mali ajanlığını kısmen yerine getirmekle birlikte, devletın gereksinimlerinden çok, banka karlılığını ön planda tutmuştur.
Osmanlı Bankası'nın banknot çıkarma imtiyazı cumhuriyet döneminde de bir süre devam etmiş, ancak 1930 yılında T.C Merkez Bankası kurulduktan sonra Osmanlı Bankası bir daha banknot çıkarmamıştır.

T.C. Merkez Bankasının Gelişimi :

Osmanlı Bankası cumhuriyetten sonra da bir süre merkez bankası görevini yürütmeye devam etmiştir. Ancak devletin yeni yapısı içinde bir yabancı bankanın merkez bankası olarak görev yapmasına karşı tepkiler artınca, milli bir merkez bankasının kuruluş çalışmalarına başlanmıştır. Bu çalışmalar sonucunda, **30 Haziran 1930 tarihinde çıkarılan 1715 Sayılı Yasa ile TCMB kurulmuş ve banka faaliyete 3 Ekim 1931 tarihinde geçmiştir.**

TCMB 15 milyon TL sermayeli ve banknot ihracı imtiyazına sahip, bir anonim ortaklık olarak kurulmuştur. Çeşitli grupların bankaya katılımı sağlanmak suretiyle TCMB yönetimine bir özerklik verilmiştir. Bu anlamda banka tamamen devlet sermayesiyle kurulmamış, özel sektörün de sermayeye katılımı sağlanmıştır. 1715 sayılı yasaya göre, Hazine ve Maliye Bakanlığının TCMB üzerindeki etkisinin mümkün olduğunca az olması amacıyla sermaye içindeki Hazine payı %15 olarak tespit edilmiştir. Devletin banka üzerindeki etkisini sınırlandırmak amacıyla bu payın en fazla %25'e kadar çıkarılabileceği kabul edilmiştir. Kuruluş yasasına göre bankaya, ülkenin ekonomik kalkınmasına yardımcı olmak amacıyla birtakım görev ve yetkiler verilmiştir.

Buna göre TCMB, kanunda gösterilen amaçlara ulaşmak için;

- İskonto oranını saptamak,
- Para piyasası ve paranın tedavülünü düzenlemek,
- Hazine işlemlerini yapmak,
- Hükümetle uyum içinde ulusal paranın istikrarını temin etmek için gerekli önlemleri almak gibi çeşitli görev ve yetkilere sahip olmuştur.

1715 Sayılı TCMB Kanunu, uygulandığı dönemde değişikliklere uğramış ve günün koşullarına uyarlanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte, yapılan değişiklikler etkin bir merkez bankacılığı uygulaması sağlayacak düzenlemeler olamamıştır. Öyleki bu dönemde bankanın temel fonksiyonu etkin bir para politikası yürütmek ve ekonomik kalkınmaya katkı sağlamaktan çok, kamu kesiminin finansman açıklarını kapatmak olmuştur. Bu bağlamda yapılan değişiklikler daha çok bankanın Hazine ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri'ne daha fazla kredi vermesini sağlayan düzenlemeler şeklinde olmuştur.

Banka, zaman içinde devlete karşı bağımsızlığını önemli ölçüde yitirmiş, banknot çıkarmaya ilişkin başlangıçta konulan sınırlamalar oldukça genişletilmiş, açık finansman imkanları yasallaştırılmıştır. Bütün bu gelişmeler sonucunda geline aşamada TCMB'nin yeniden organize edilmesi bir zorunluluk haline gelmiştir.

1211 Sayılı Yasa ve T.C. Merkez Bankası :

Türkiye'de 1715 sayılı Merkez Bankası Yasası 40 yıl yürürlükte kaldıktan sonra 1970 yılında değiştirilmiştir. Ekonomik koşulların zorlaması ve "planlı ekonomi" ilkelerine uyum amacıyla 1211 sayılı yeni Merkez Bankası Yasası 26.01.1970 tarihinde uygulanmaya başlanmıştır. Bu yasaya bağlı olarak, TCMB'nin organizasyon yapısı yeniden düzenlenmiş ve banka yeni yetki ve görevlere kavuşmuştur. ***Yeni yasanın getirdiği en önemli değişiklik ise banka sermayesi içindeki Hazine payının %15'den %51'e çıkarılması olmuştur.*** Eski kanuna göre Hazinenin payı %15 olarak belirlenmiş ve bunun en çok %25'e kadar artırılabilceği hükme bağlanmış iken yeni yasada ***Hazinenin payının %51'den az olamayacağı kararlaştırılmıştır.*** Bunun bir sonucu olarak da Merkez Bankasının devlete karşı bağımsız ve özerk bir yapıda olması ilkesinden vazgeçilmiştir.

Yeni yasa ile ortaya konulan oldukça geniş görev alanı içinde banka, esas görevi olan paranın iç ve dış istikrarını sağlama görevini gereği gibi yerine getirememiştir. Bu dönemde banka, kamu açıklarını finanse eden ve kalkınma bankacılığı yapan bir kurum niteliğine bürünmüştür.